

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

УДК 811.161.2'367.625

Стадній Алла Сергіївна

**НОВІ ОЦІННО-КОНОТАТИВНІ ЗНАЧЕННЯ ДІЄСЛІВ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ
(на матеріалі ЗМІ)**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови й загального мовознавства інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
Костюк Алла Валентинівна,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла
Коцюбинського,
доцент кафедри української мови
й загального мовознавства.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Бойко Надія Іванівна,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, професор,
завідувач кафедри української мови;

кандидат філологічних наук
Грипас Оксана Юрївна,
Київський університет
імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри української
мови та методики навчання.

Захист відбудеться „17” жовтня 2011 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 26.053.04 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано „16” вересня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. В. Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційної роботи. Мовним явищам притаманна динамічність, удосконалення та змінність. Зміни у словниковому складі пов'язані не лише із запозиченнями та виникненням неологізмів, а й із потенційною можливістю кожного повнозначного слова набувати нових семантичних відтінків, передавати індивідуальне, образне відповідно до мовленнєвої ситуації. У такий спосіб в лексиці відбуваються не лише кількісні нагромадження, а й постійні якісні зміни.

Частиномовну основу експресивно забарвленого тексту становлять іменники, прикметники, прислівники, дієслова. Якщо конотативно марковані іменники вказують на емоційно-оцінну характеристику істоти, предмета, об'єкта дії, прикметники – на експресивну ознаку, прислівники – на ознаку дії, стану або ознаку іншої ознаки, то дієслова не тільки конотативно називають дію та виражають ставлення до неї, а й через дію емоційно, образно передають події, характеризують суб'єкта мовлення, хоча часто саме семантика дієслів містить сему оцінки.

У мовознавстві другої половини ХХ століття помітно активізувалося вивчення семантики дієслова. У сучасній українській літературній мові дієслово досліджували В. М. Русанівський, І. В. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, Н. І. Бойко, Н. Б. Іваницька, В. М. Білоноженко, М. В. Мірченко, Т. Л. Білевич, М. І. Голянич, М. І. Навальна, О. І. Леута, І. І. Овчиннікова, А. В. Шумейкіна, О. Ф. Леонтєва та інші.

Лексико-семантична система сучасної української мови реагує й відображає всі процеси та зміни, які відбуваються в суспільстві. Інновації лексичного складу, зумовлені як позамовними, так і мовними чинниками, завжди перебувають у центрі лінгвістичних досліджень. Попри значні напрацювання, зокрема з проблем дієслівної семантики, усе ще залишається нерозв'язаним питання оцінно-конотативного значення дієслів, що досі не має чіткого визначення: не з'ясовані в повному обсязі функціональні можливості конотації, природа конотації в семантиці дієслівних одиниць, особливості семантики експресивів та місце конотативного компонента в семантичній структурі слова. **Актуальність** теми зумовлена недостатньою вивченістю конотативно маркованих дієслів, потребою дослідження нових оцінно-конотативних значень дієслів, а також активним уживанням емоційно-оцінних дієслів у сучасній українській літературній мові.

Об'єктом дисертаційної праці обрано нові оцінно-конотативні значення дієслів антропологічної сфери, які функціонують у мові сучасної української публіцистики.

Предметом аналізу є структурні, семантико-функціональні особливості нових оцінно-конотативних значень дієслів, психолінгвістичні засади

конотативності дієслів, які функціонують у мові сучасних засобів масової інформації.

В українському мовознавстві емоційно-експресивні засоби мови мас-медіа досліджували О. А. Стишов, Н. І. Кочукова, Т. А. Коць, Н. О. Бойченко, Л. В. Мельник, Г. Б. Мінчак та інші. Конотативні значення іменників вивчали В. Л. Іващенко, Г. Б. Мінчак, В. І. Ільченко, О. О. Кабиш та інші. Емоційно-оцінні прикметники були досліджені С. Б. Шкарбутою, Т. В. Ковальновою, Ж. В. Колоїз, прислівники – О. В. Мироненко. Смислові конотації дієслів у казковому дискурсі аналізувала О. Ф. Леонтєва. Багатозначність дієслів конкретної фізичної дії досліджувала А. В. Шумейкіна.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 2 від 24 жовтня 2003 р.) та науковою координаційною радою „Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 18 від 19 грудня 2003 р). Дисертаційну роботу виконано в межах планової теми кафедри української мови й загального мовознавства інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського „Українська лінгвістика: теоретичні аспекти вивчення”.

Метою дослідження є вивчення семантичної структури, особливостей вживання дієслів з новими конотативними значеннями, встановлення закономірностей виникнення оцінно-конотативних значень дієслів у сучасній українській літературній мові та визначення лексико-семантичних груп конотативно маркованих дієслів.

Для досягнення поставленої мети потрібно було розв'язати такі **завдання**:

- 1) установити семантичний статус конотації і визначити місце конотативного компонента в семантичній структурі дієслова;
- 2) з'ясувати особливості семантичної структури конотативно маркованого дієслова;
- 3) дослідити психолінгвістичні засади конотативності дієслів і з'ясувати закономірності виникнення нового конотативного значення дієслова;
- 4) проаналізувати оцінний потенціал дієслів з новими конотативними значеннями;
- 5) виконати аналіз семантично виділених лексико-семантичних груп дієслів із конотативними значеннями;
- 6) з'ясувати ступінь впливу культурного компонента на конотацію дієслова.

Для розв'язання поставлених завдань дисертаційного дослідження *описовий метод* використано як основний і *статистичний метод* – для визначення стилістичної вмотивованості дієслівних лексем.

Методом асоціативного експерименту встановлено асоціативні поля та оцінний потенціал конотативно маркованих дієслів. За допомогою методу *компонентного аналізу* з'ясовано семантичну структуру конотативно забарвленого дієслова. На основі *лінгвокультурологічного аналізу* досліджено вплив культурного компонента на конотацію дієслів.

Джерельною базою дослідження є картотека висловлень, які ілюструють нові оцінно-конотативні значення дієслів (понад 2000 синтаксичних конструкцій з дієсловами, що виражають нові оцінно-конотативні значення), котрі активно функціонують у сучасних засобах масової інформації. Джерелом фактичного матеріалу є сучасні публіцистичні тексти різних періодичних видань, таких, як: „Україна молода”, „Вечірній Київ”, „День”, „Сільські вісті”, „Голос України”, „Молодь України” (від 2003 року до 2011 року) та журналу „Політика і культура” (2003 – 2004 року). Вибір видань зумовлено тим, що вони є загальноукраїнськими, а також високою продуктивністю вживання в них дієслів з новими конотативними значеннями.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві здійснено комплексний аналіз нових оцінно-конотативних значень дієслів. Установлено оцінний потенціал конотативно маркованих дієслів; визначено структуру конотативно забарвленого дієслова, розглянуто закономірності виникнення та функціонування дієслівної конотації; виділено й схарактеризовано лексико-семантичні групи конотативно маркованих дієслів. Укладено словник нових оцінно-конотативних значень дієслів на матеріалі сучасних українських засобів масової інформації.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його матеріали є внеском у теорію семасіології, оскільки доповнюють наявні в україністиці погляди на конотацію як важливий компонент семантичної структури слова. Зроблені на основі отриманих результатів висновки визначають роль конотативно маркованих дієслів у сучасній комунікації, узагальнюють і систематизують інформацію щодо впливу мовних та позамовних чинників в активізації процесів експресивної номінації. Результати дослідження розширюють знання про стилістичні особливості мови сучасних ЗМІ та можуть бути використані для подальшого вивчення конотативного аспекту семантики мовних одиниць на різних рівнях мови.

Практичне значення полягає в можливості використання основних положень і висновків у лінгводидактиці – для викладання теоретичних курсів „Сучасної української літературної мови”, для читання спецкурсів та проведення спецсеминарів із лексикології, психолінгвістики, семантики й прагматики для студентів філологічних спеціальностей. Матеріали

дисертаційного дослідження рекомендується використовувати також у лексикографічній практиці укладання спеціальних тлумачних словників із лексичної конотації, у практиці перекладу.

Апробація результатів дисертації. Матеріали і результати дослідження були предметом обговорення на Міжнародній науковій конференції „Актуальні проблеми сучасної лексикології і граматики слов'янських мов” (Вінниця, 2003); на п'ятій Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції (Київ, 23 – 25 грудня 2008 р.); на III Міжнародній науково-практичній конференції „Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість” (Острог, 2009); на IV Міжнародній науково-практичній конференції „Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість” (Острог, 2010); на засіданнях кафедри української мови й загального мовознавства та звітних конференціях викладачів й аспірантів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2004, 2005, 2006, 2011 роки); на засіданнях кафедри мовознавства і наукових конференціях Вінницького національного технічного університету (2007 – 2011 роки).

Публікації. З теми дисертаційного дослідження опубліковано 13 статей, з яких 10 – у фахових виданнях, 1 тези доповіді.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, що становить 350 позицій, додатків. Загальний обсяг роботи – 267 сторінок, основний текст охоплює 166 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, встановлено об'єкт, предмет і методи дослідження, поставлено мету і завдання, указано на зв'язок роботи з науковими програмами та планами, з'ясовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів дисертаційного дослідження, подано інформацію про апробацію результатів дослідження та публікації, окреслено структуру роботи.

У першому розділі „**Семантична структура дієслова з конотативним значенням у сучасній українській літературній мові**” досліджено історію вивчення явища конотації, схарактеризовано семантичну структуру конотативно маркованого дієслова, проаналізовано мікрокомпоненти конотативного макрокомпонента, простежено вплив контексту на виникнення конотативності дієслів.

Конотація – важливий компонент семантичної структури слова, який містить інформацію про ситуацію мовлення та ставлення суб'єкта до об'єкта висловлювання.

Проблему конотативності досліджували як українські, так і зарубіжні мовознавці, але поняття „конотація” й досі немає єдиного визначення.

Конотація – це семантична сутність узуального чи okazіонального характеру, яка входить у семантику слова і виражає емотивно-оцінне ставлення до дійсності. Конотативне значення – це нове вторинне значення, яке виникає в мовленні, а згодом засвоюється мовою. Критерієм визначення новизни конотативного значення дієслова є „презумпція новизни” – припущення про існування нового конотативного значення, новизна якого вважається істинною і не потребує доказів, тобто ґрунтується на ймовірності.

У кінці ХХ – поч. ХХІ століття конотативне значення номінативних одиниць було предметом дисертаційних досліджень Н. І. Бойко, В. Л. Іващенко, Г. Б. Мінчак, О. Р. Леонтєвої, В. І. Ільченка та інших. Експресивний потенціал стійких дієслівних сполук та фразеологізмів у публіцистичних текстах досліджували Н. О. Бойченко, Л. В. Мельник, Н. І. Кочукова. Нові оцінно-конотативні значення прислівників у художній і публіцистичній літературі стали предметом дисертаційного дослідження О. В. Мироненко.

Більшість мовознавців (В. В. Виноградов, В. І. Шаховський, В. І. Говердовський, Ш. Баллі, К. О. Ердман, А. В. Філіппов, Г. А. Туліна, Л. М. Васильєв, Ю. П. Солодуб, М. М. Кожина, Л. В. Мельник, Н. І. Бойко, М. Я. Сердобінцев, Н. А. Лук’янова та інші) трактують конотацію як особливий важливий компонент семантичної структури слова, як частину значення, пов’язану з характеристикою дійсності, ситуацією мовлення, певним ставленням мовців до предмета мовлення тощо. Існує альтернативна думка, що конотація – малозначуща, другорядна відносно денотації (Е. С. Азнаурова, О. М. Григор’єва, М. М. Кожина, О. С. Сапожникова). Конотація – активний учасник експресивно-емоційно-оцінної номінації. Конотативний компонент міститься не на периферії семантичної структури слова, а є частиною ядра лексеми.

У сучасній українській літературній мові широко використовують емоційно-оцінні дієслова. Структура емоційно забарвлених дієслів складніша за структуру нейтральних дієслів, і в ній виділяємо денотативний, конотативний та категорійно-граматичний компоненти, між якими існує тісний взаємозв’язок. У слові денотативний компонент може бути ядром, а конотативний – периферією, і, навпаки, конотативне значення – ядро, денотативне – периферія.

Співвідношення конотації та денотації є одним з чинників виникнення конотативного значення. Залежно від місця конотативного компонента у структурі лексичного значення дієслова можна розподілити на три групи. Першу групу репрезентують лексеми, у яких денотативний макрокомпонент у семантиці конотативно маркованих дієслів займає позицію ядра, а конотація – периферії, наприклад, *засвітитися* – денотативне значення ‘з’явитися’, конотативне – ‘рекламувати себе; бути поміченим’; *зав’язати* – денотативне значення ‘припинити (припиняти) робити що-небудь; відмовитися (відмовлятися) від вживання або продовження чого-небудь’

[ВТС¹, с. 382], наприклад, *відмовитися від шкідливих звичок*, конотативне значення ‘примусити себе’; *струшувати* – денотативне значення ‘трясучи що-небудь, очищати, звільняти його від чогось’ [ВТС, с. 1406], конотативне – ‘зацікавити кого-небудь, активізувати’. В аналізованих дієсловах переважає денотативний макрокомпонент, який стимулює емоційно-оцінні висновки.

У дієсловах другої групи експресивність локалізується одночасно в денотативному та конотативному макрокомпонентах, як-от: *пробити* – ‘розв’язати проблему, докладаючи багато зусиль’; *кришувати* – ‘захистити, постійно покривати когось, навіть у „брудних” справах’; *діставати* – ‘викликати обурення, протест у когось певними діями, повчаннями; безпідставно прискіпуватись’; *прощобетати* – ‘промовити ніжно, лагідно нісенітниці, дурниці, які зумовлюють зневажливе ставлення’ тощо.

Третя група конотативно забарвлених дієслів представлена лексемами, у яких основне навантаження припадає на конотативний макрокомпонент, що витіснив чи модифікував денотативний, містить ставлення мовця до описуваного через їхні дії, наприклад: лексема *розводити* – ‘говорити про щось багато, довго’, конотація ‘вимагати, виманювати гроші хитрощами, обманом’; *залетіти* – денотативна сема ‘літаючи або летючи, потрапляти куди-небудь; влітати’ [ВТС, с. 402], конотативне значення ‘потрапити в халепу, в скрутне становище’; *розкручувати* – денотативний компонент ‘поступово починати дедалі швидше крутити, обертати що-небудь’ [ВТС, с. 1248], конотативний компонент ‘рекламувати щось, когось, робити когось, щось відомим, популярним’.

Розмежувати конотацію і денотацію важко, оскільки при активному використанні слова відбувається перехід конотації в денотацію. Слово з одним денотативним значенням може мати кілька конотативних значень. Конотація може бути розгалуженіша, ніж денотація, наприклад, *піарити* – денотативне значення – ‘рекламувати, пропагувати’; конотативне – а) ‘позитивне, піднесене’ (наприклад, *Загалом Президент Ющенко піарив Україну з усіх сил. Під час виступів, на офіційних зустрічах та в кулуарах він устигав і розказати про економічний потенціал України, і нагадати про історію та фольклор* (УМ, 01.02.2005, 7); б) конотативне – ‘зневажливе’ (*Крім того, кожен з учасників та спостерігачів процесу не відмовив собі в задоволенні принагідно **пропіарити** себе, коханого, тобто явити народові неабияку батьківську турботу про нього* (ПіК, №2, 2004, 23); *До того ж масштабне „доїння” районного масштабу було організовано за кілька десятків кілометрів від обласного центру, тобто фактично під боком у вищого міліцейського керівництва, яке не втомлювалося „піаритися” на*

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред.

новаціях у боротьбі з хабарництвом та корупцією (УМ, 17.08.2011, 6); *мочити* – денотативне значення – „бити, вбивати”; конотативне – а) ‘критикувати, нищити’ („**Мочити**” банківську систему – це те саме, що пиляти гілку, на якій сидиш (Д, 24.02.2009, 1); б) конотативне – ‘переслідувати когось’ (Я зрозумів це так, що президентська передвиборча кампанія стартувала, і дано вказівку „**мочити** Юлю” (Д, 14.03.2009, 8); в) конотативне – ‘знущатися з когось, цькувати, знищувати кого-небудь’ (Гурт народжувався кілька разів. Перший склад став результатом злиття двох конкуруючих угруповань: в одному грав я сам на шестиструнній гітарі, в іншому – Со і Чі; і ми одне одного **мочили**. А потім ми перестали одне одного **мочити** й об’єдналися (Д, 24.09.2009, 8).

Лексеми, у структурі яких є і денотативний, і конотативний компоненти, – більш інформативні, змістовні.

Конотація – багатокомпонентне ціле, елементами якого є оцінний, емотивний, експресивний та стилістичний макрокомпоненти. Емотивність – це мовне вираження емоцій. Експресія – це відхилення від норми і стандарту з метою підсилити виразність та вплив висловлювання. Оцінний компонент указує на позитивне, негативне чи амбівалентне ставлення мовця до об’єкта. Стилiстичний компонент відображає соціальне уявлення щодо використання слова в тому чи іншому контексті.

У сучасній українській літературній мові функціонують власне конотативно забарвлені дієслова (*прихватизувати, заляльковуватися, наварити, відтягуватися, відмивати, закосити, помалюватися, задебатити, розродитися* тощо) і контекстуальні конотативно забарвлені дієслова, у яких конотація виникає в контексті. У реченні *До останнього будинку культури нашу молодь більше „тягне”, бо там добре організовані вечори відпочинку, дискотеки* (СВ, 01.02.2008, 5) дієслово *тягнути* функціонує в значенні, зафіксованому в тлумачному словнику – ‘викликати бажання бути де-небудь, іти куди-небудь’ [ВТС, с. 1279]. В іншому реченні контекст реалізує значення, не кодифіковане в словнику – ‘досягати певної кількості, використовувється, здебільшого, щодо певної суми грошей’, як-от: *Дотація „**потягла**” на 92 мільйони гривень – за неї проголосували 66 депутатів зі 120* (УМ, 29.08.2008, 3). У фразі *Не гальмуй, підрахуй!* (УМ, 02.10.2007, 8) і *...Марія була журналісткою, але потім їй довелося трохи „**пригальмувати**” успішну кар’єру, аби більше часу присвячувати сім’ї* (УМ, 27.07.2007, 21) відбувається розширення значення. Денотативне значення дієслів ‘сповільнювати рух чого-небудь або зупинити щось’ [ВТС, с. 220], але різне конотативне значення: у першому реченні – ‘сповільнена мислительна діяльність’, у другому – ‘призупинити кар’єрний ріст’, їх об’єднує негативна оцінка. Отже, у контексті експресивним може стати нейтральне слово. Часто це спостерігається при переносному використанні лексеми або в нетиповому контексті.

Конотативні значення поділяють на **оказіональні**: „**Цвірінькнула**” – а воно у справі. Суддя Кирєєв став на бік інформаційних технологій і почав вивчати мікроблог Тимошенко (УМ, 26.07.2011, 4), **цвірінькнути** – конотативне значення ‘написати про щось у мікроблозі’ виникло від назви мікроблогу „твіттер”, що перекладається з англійської „цвірінькати”; За свідченнями очевидців, незважаючи на те, що „людей до Кирила нагнали”, їх кількість була вкрай нечисельною – навіть „**наклонувати**” у фотошопі буде неможливо (нагадаємо, під час останніх відвідин Харкова натовп на фотографіях для сайтів РПЦ „домальовували”) (УМ, 28.07.2011, 2), **наклонувати** – ‘збільшити кількість когось з метою обману’; Печерський суд вирішив „**зачинитися**” при розгляді справ Ю. Луценка та Ю. Тимошенко (СВ, 19.07.2011, 1), **зачинитися** – ‘не допускати до судового засідання журналістів, інших людей’; „На Європейській змішалось все – люди, торгівля книжками, хотдогами, насінням, квітами. Тож якщо **пудрити** обличчя міста, то спершу треба його вмити,” – переконував зібрання головний архітектор Черкас (УМ, 17.08.2011, 5), **пудрити** – ‘прикрашати щось, приховуючи недоліки’; **оказіонально-узуальні**: Офіційні Київ та Москва домовилися зробити незалежну оцінку українських та російських авіабудівних підприємств. Для того, щоб підготуватися до інтеграції цих комплексів. Тож чутки, що вітчизняний авіапром таки „**зливатимуть**”, підтверджуються (УМ, 01.07.2010, 6), **зливати** – конотативне значення ‘об’єднувати установи, підприємства, капітал’; Тож усі разом намагаються подолати одвічний сімейний бюджетний дефіцит. Звісно, „**танцювати**” доводиться від земельних паїв – їх у них два, всі нині живуть у Тарасівці (СВ, 22.07.2011,2), **танцювати** – ‘розпочинати якусь роботу’; Не „**вистрелив**” на СТБ нещодавній прем’єрний показ шоу „Фермер шукає дружину” (УМ, 05 – 06.08.2011, 17), Соліс, сховавшись за рукавичками, кілька разів таки „**вистрелив**” зі своєї засідки, але без помітних проблем для Віталія Кличка (УМ, 22.03.2011, 11), **вистрелити (вистрільовати)** – ‘несподівано вразити кого-небудь або вдарити’; **узуально-оказіональні**: Школярам цікавіше й приємніше „**посидіти**” в соціальних мережах, ніж поспілкуватися наживо, чи закачати реферат з Інтернету, не читаючи його, замість того, щоб опрацювати необхідну літературу в бібліотеці (СВ, 19.08.2011, 1), **посидіти** – ‘поспілкуватися, попрацювати, порозважатися у всесвітній мережі Інтернет’; Усі вони, за даними правоохоронців, „**кришували**” незаконний вилов креветки і риби (УМ, 21.07.2011, 2), **кришувати** – ‘покривати когось, патронувати злочинні дії з корисливою метою’; „Нашоукраїнець” ініціюватиме створення в парламенті слідчої комісії з приводу розправи над патріотами, яким „**шиють**” підрив пам’ятника Сталіну (УМ, 10.02.2011, 4), **шити** – ‘безпідставно звинувачувати’; **узуальні**: Найбільш скептично до чемпіонату налаштовані в столиці. Експерти припускають, що кияни „**перейли**” вражень від великих подій, стомилися від постійного потоку гостей і подекуди сприймають Євро

як черговий клопіт із галасом та сміттям на вулицях (ГУ, 09.06.2011, 6), *переїсти* – ‘пересититися враженнями, подіями, роботою тощо’; ... було створено Всеукраїнський комітет захисту рідної землі. Його завдання – *„загнуздати”* земельну реформу, спрямувати її на правильний шлях (СВ, 18.08.2011, 1), *загнуздати* – ‘проконтролювати певний процес, спрямувати його’. У контексті або за певної ситуації мовлення виникає та формується оказіональна конотативно маркована лексема, яка може стати узуальною конотативною лексемою, відбувається розвиток лексичного значення – прогрес, або якщо оказіональне вживання було невдалим, навпаки, – регрес – зникнення нового значення.

Конотація – явище динамічне, яке порушує норму, оскільки визначається свідомістю мовця, індивідуальними асоціаціями, що ґрунтуються на власному досвіді. Мовній же нормі властива стабільність і системність. Привертають увагу конотативно марковані дієслівні лексеми, які виникли на основі відхилення від словотвірних норм, наприклад, словотвірний тип дієслів із префіксом **о-**: *оцасливити, оформитися, окрутити*: *До речі, ВАТ „Кіровоградавтотранс” отак „оцасливив” не лише новгородківців*” (СВ, 23.09.2008, 2); ...у вівторок разом із Президентом приїхала до Верховної Ради, щоб *„морально підтримали”* своїх спраглих до євроінтеграції *прибічників, яким так і не вдалося „оформитися”* у бодай більш-менш *сталу більшість* (УМ, 07.07.2005, 4); *Зараз багато хто відверто насміхається над „народженням” на російських теренах Тані Гроттер невдовзі після появи у Великій Британії Гаррі Поттера. Звісно, найкраще було б „окрутити” їх наприкінці п’ятої російської книги... – „тут и делу венец, й сказке конец...”* (ПіК, №5, 2003, 40).

На сторінках періодичних видань часто вживаною є експресивна лексема *прихватувати*, яка порушує словотвірну та фонетичну норми. На основі лексеми *приватизувати* виникло конотативне значення ‘самовільно привласнити щось, вкрасти’, тому *приватизувати* + *хватувати* з’явилася лексема *прихватувати*: *Приватизувати землю – „прихватувати” Україну, а скоріше, останнє недопродане багатство...* (Д, 24.02.2009, 5); ... *автори сценаріїв мали нахабство не лише використати ідеї Белоусової, а й „прихватували”* більшість сюжетних ліній (УМ, 01.04.2006, 13); *У Куцівці переконані: інструменти духового оркестру винесли ті ж самі злодії, що торік „прихватували”* і картини (УМ, 01.03.2011, 6).

У текстах ЗМІ використовують лексему *пїти* у формі інфінітива, конотативне значення ‘звільнити займану посаду не за власним бажанням, а з чийогось примусу’, наприклад: *Згідно з законом, якщо голова НБУ не помер, не написав заяву про відставку, „пїти” його із займаної посади може Президент, подавши до ВР відповідне подання* (Д, 28.01.2009, 4); *Як відомо, соратники Януковича не вперше стараються „пїти” Юлію Тимошенко з прем’єрського крісла* (Д, 05.02.2009, 1); *Згідно із законом про місцеве*

самостворення, опозиція має три способи „*підти*” мера з посади (Д, 17.02.2009, 4).

У реченні „*Думаю, зрозуміло, що батьки, які платили до тисячі доларів на місяць за школу, знайдуть можливість „поступити” свою дитину в престижний вищий навчальний заклад*” (УМ, 16.03.2007, 17) дієслово *поступити* у формі інфінітива функціонує у значенні ‘вступити до навчального закладу’. Лексемою *поступити* мовець наголошує, що абітурієнт не самостійно вступив до вищого навчального закладу, а його вступові посприяли батьки, використовуючи зв’язки чи гроші.

У другому розділі „**Психолінгвістичні засади виникнення нових оцінно-конотативних значень дієслів**” досліджено оцінно-конотативні значення дієслів на психолінгвістичному рівні, проаналізовано закономірності виникнення нових немотивованих конотативних значень дієслів і нових мотивованих конотативних значень дієслів сучасної української літературної мови.

На сьогодні відомі три основні напрямки у вивченні проблем конотації мовних засобів: семіотичний напрям (Л. Єльмслев, Р. Барт); лінгвістичний аспект (Ш. Баллі, В. М. Телія, В. І. Говердовський, В. І. Шаховський), представлений кількома різновидами: стилістичним, лексичним, культурологічним; психолінгвістичний напрям (О. О. Леонтьєв, О. О. Залевська, Р. Роммствейн, М. Портер та інші). Досліджуючи конотативне значення, доцільно розглядати епідигматичні (асоціативно-дериваційні зв’язки між словами), синтагматичні (контекстні зв’язки дієслів і їхню сполучуваність з іншими словами) і парадигматичні (відношення між словами й групами слів на основі спільності значень) відношення експресивних дієслів.

Аналізуючи оцінно-конотативні значення дієслів на психолінгвістичному рівні, встановлено, що проблема значення слів є однією з центральних проблем психолінгвістики. Психолінгвістика намагається не лише описати лінгвістичні факти в різних мовних ситуаціях, а й пояснити їх, інтерпретувати факти структури чи системи через їхню причиновість, розглядаючи внутрішні зв’язки системи. Конотативний елемент семантики лексичних одиниць став об’єктом психолінгвістичних досліджень В. А. Маслової, Е. Ю. Мягкової, Є. С. Отіна та інших.

Конотативні значення дієслівних лексем, у яких конотація не мотивована значенням дієслова, мають таку модель виникнення: асоціація – оцінний компонент – сприйняття – суб’єктивне нашарування – конотація.

Конотація – емоційне, оцінне та стилістичне забарвлення слова, яке відображає знання про властивості, унаслідок чого значний асоціативний спектр атрибутивного характеру утворює об’єктивну основу для їхнього виникнення. Атрибутивні асоціації – це механізм, який актуалізує конотації. Конотації фіксують у своїй сутності ті асоціації, які відображають позамовну дійсність.

Навколо кожного слова є асоціативне поле, наприклад: *собачитися* – сваритися, лаятися, гризтися, сперечатися, кричати, гиркатися, дрочитися, злитися, битися, вештатися, конфліктувати, корчитися, кусатися, гаркатися, нападати, скандалити, страждати, битися і знову миритися; *закосити* – наслідувати, прогуляти, відмазатися, збрехати, уникнути, сп'яніти, дивитися, імітувати, удавати, украсти, притворитися, мавпувати, морозитися, накуритися, нанюхатися, уколотися, обманути, придурюватися, спекатися, відбрехатися, обдурити, перебільшити, схитрувати, відмовитися від дій, прикинутися дурнем, тікати від теми; *розводити* – обманювати, обдурювати, брехати, дурити, жартувати, насміхатися, розкручувати, вимагати, розлучати, красти, ошукувати, махлювати, обдирати, підштовхувати, розпитувати, умовляти, лаяти, виманювати (гроші), замилювати очі, водити за ніс. Слова-асоціати виникають у свідомості на основі подібності чи суміжності будь-яких ознак. Частина асоціативних ознак може трансформуватися в конотативні значення внаслідок асоціативно-образного або власне асоціативного переосмислення. Чим міцніша асоціація, тим легше слово згадується, чим слабша асоціація, тим важчий пошук та сильніша конотація. В основі конотації, здебільшого, типові асоціації для певної групи людей, рідше – ситуативні, індивідуальні. Асоціативні домінанти не належать до складу конотації, а вказують на інформацію, властиву реалії.

За результатами проведених трьох асоціативних експериментів, зроблено висновки про те, що конотативно маркованим дієсловом притаманний широкий діапазон асоціативних репрезентантів конотації, що свідчить про міцну закріпленість імпліцитних елементів у свідомості мовців. Мовцями добре усвідомлюється конотативне багатство дієслів. Результати експерименту свідчать, що в мові засобів масової інформації дієслова негативної оцінки в кількісному відношенні переважають лексику позитивної оцінки, що пояснюється соціально-психологічними чинниками: усе позитивне вважається нормою, а відхилення в бік негативної оцінки реалізується в різноманітних проявах, відображених у денотації значення слів. Людина налаштована на позитивне мислення, оскільки в будь-якому слові шукає позитивне, але життя, навколишня дійсність, суспільні події вносять свої корективи, тому в мовленні ці лексеми частіше використовують з пейоративним забарвленням.

У процесі пізнання світу в людини виробляється певне ставлення до навколишнього світу. У лінгвістиці під оцінкою розуміють суспільно закріплене ставлення носіїв мови до об'єкта, предмета чи дії: емотивна оцінка має суб'єктивний характер. Оцінний відтінок – це прагматична риса будь-якого поняття, що не відділяється від нього. Оцінне висловлення передбачає ціннісне відношення між суб'єктом і об'єктом, тож оцінне судження містить суб'єкт судження, його об'єкт й оцінний елемент. Суб'єктивний компонент указує на позитивне чи негативне ставлення суб'єкта оцінки чи об'єкта, наприклад, позитивна оцінка: *Бо ж ніхто інший,*

крім Ролінг, не вмiє так реалістично і винахідливо подати містичний світ. А ще вона неперевірена в умінні „**гратися**” з сюжетом (УМ, 28 – 29.01.2011, 21); Христинка хвостиком ходить за Софійкою і в усьому її **мавпує** (УМ, 06.03.2004, 4); Жінка „**відкатала**” на авто таксопарку тридцять років... (УМ, 06.09.2004, 2); негативна – Не посипали дорогу, тепер **пропісочать** комунальників (УМ, 21.02.2004, 2); На подолання цих стереотипів і пробивання до читача шляхом реклами у мене піде більше часу, ніж у будь-якої доярки, що раптом **вдарилася** в творчість (УМ, 19.07.2005, 19).

У дихотомії „мова – мовлення” оцінка постає у трьох різновидах: 1) узуальна, наприклад: Поки Леонід Кучма відпочивав, наші демократи **вовтузилися на повну катушку** і так **переколотили** суспільство, що часи попереднього глави держави справді виглядають періодом благословенного спокою (Д, 11.03.2009, 3); Зміни можливі тільки в тому випадку, якщо переможець, як пророкує Небоженко, „**вичавить**” Черновецького з Києва. Гіпотетично парламент може знову проголосувати за дострокові вибори до Київради та переобрання мера (УМ, 09.10.2009, 6); 2) okazіональна, як-от: Касаційна скарга була щедро зрошена сльозами: як важко доводити очевидне, коли ти не „**засіваєш**” суддівські кабінети доларами (СВ, 20.03.2009, 5); Так званий „свинячий грип” потроху „**рохкає**” і починає давати про себе знати вже й на території Донеччини. Першим серед „потерпілих” опинився приморський Маріуполь (УМ, 06.06.2009, 3); **Підпалюй, Франціє!** Фестиваль французької культури влаштує фаер-шоу, знайомить із Рішаром Гальяно та обіцяє привезти Ізабель Юппер (УМ, 31.03.2011, 3); 3) контекстуальна: Акторка зізналася, що хоч популярність і прийшла до неї завдяки серіалам, таким, як „Дві долі”, „Сестри по крові”, „**замилитися**” вона не боїться (ВК, 27.01.2009, 12); На всіх каналах „**крутили**” концерт Меладзе, всюди Пугачова (Д, 16.01.2009, 9).

Важливу роль у житті людини відіграють емоції. Для людини характерне емоційне мислення – психічний процес, метою якого є потреба висловити почуття, пов’язані з діяльністю. За допомогою мовних засобів мовець може виразити свій емоційний стан. У дослідженні встановлено механізм виникнення емоційного тону: сприйняття об’єкта, оцінка, виникнення емоційного тону.

Емотивні конотації репрезентують лінгвістичний аспект категорії емоційності. Вони є кодованим вираженням складних психофізіологічних процесів, пов’язаних з духовним станом людини, ставленням до адресата, предметом мовлення, ситуацією спілкування. Емотивність, яка за допомогою образного стимулу створює мотив для переживання, є вершиною у структурі експресивно-оцінного значення.

Конотативне значення – результат вторинної номінації: у процесі переосмислення виникає можливість створити такі семантичні форми, де поняття поєднуються з оцінкою, у якій домінує емоційне ставлення, наприклад: *Не був би він самим собою, якби **не вступнув** якесь штукарство*

(Д, 24.04.2009, 19), *встругнути* – ‘зробити щось зненацька, зневажливо поставитися до когось-небудь, до чогось’; *Хабар* – *прерогатива привілейованих*. *Протягом минулого року столичні хабарники „наколядували” 17 мільйонів гривень* (ВК, 23.01.2009, 5); *наколядувати* – конотативне значення ‘брати хабарі протягом певного часу, прикриваючись народними звичаями’, негативна оцінка; *І от стоїть перед революційною трійкою такий суб’єкт і „ленече”, що ні в чому не винен* (ПіК, №4, 2003, 24), *ленетати* – у значенні ‘виправдовуватися’, негативна оцінка; *Європа „газує”:* *російське „блакитне паливо” нарешті перетнуло український кордон, прямує на Захід* (УМ, 22.01.2009, 4), *газувати* – ‘користуватися газом’, позитивна оцінка. Внутрішня форма служить мотивом для емотивно-оцінного ставлення до реалії.

Конотація – результат творчої діяльності мовців, немотивовані конотативні значення виникають на основі типових, ситуативних, індивідуальних асоціацій. Людина сприймає дію, яка викликає в неї певні асоціації, – виникає асоціативно-образне уявлення. Згодом відбувається оцінка атрибутивних асоціатів: визначається позитивне, амбівалентне, частіше негативне ставлення суб’єкта до об’єкта. Потім усе, що зацікавило людину, викликає емоції – емотивне сприйняття, на основі якого виникає конотація.

Мотивовані ж конотативні значення з’являються внаслідок переосмислень. Метафоричне переосмислення виникає не лише на основі подібності дій, а й за допомогою встановлення далеких зв’язків: *чесати* – ‘дуже довго йти’; *шерстити* – ‘переслідувати, карати когось’; *випасти* – ‘бути в захваті; здивуватися’, *надути* – ‘обманути’, *відстебнути* – ‘дати гроші’, *ламати* – ‘примусити когось діяти певним чином’ і т. п. Використовують метафоричні перенесення: людина – людина, людина – тварина, людина – рослина, людина – нежива природа. Також перенесення можуть будуватися на негативному ставленні до обох об’єктів.

У третьому розділі **„Парадигматичні відношення конотативно маркованих дієслів”** визначено мовні й позамовні чинники виникнення й використання конотативно забарвлених дієслів, виділено лексико-семантичні групи емоційно-оцінних дієслів, досліджено виникнення конотативних значень у складі фразеологізмів і вплив культурного компонента на конотативне значення дієслова.

Прагнення журналістів індивідуалізувати стиль, бажання бути завжди яскравими й виразними в мові, намагання посилити дієвість і впливовість публікацій зумовлюють пошуки нових експресивних засобів. Експресивно-стилістична функція конотативних дієслівних лексем переважає номінативну функцію.

Лексичні одиниці на основі парадигматичних відношень об’єднують у лексико-семантичні групи, виявляючи різні семантичні зв’язки. Об’єднання дієслів у лексико-семантичні групи в дослідженні відбувається на основі

конотативних значень. Усі дієслова належать до антропологічної сфери, тобто характеризують внутрішній світ людини через її дії, вчинки.

Виділено такі лексико-семантичні групи конотативно забарвлених дієслів:

1. Дієслова на позначення фінансово-економічних процесів – процес збагачення: *жнивувати, розкрутитися, викачувати* (кошти); способи збагачення та ставлення автора до цього процесу – *здіамантити, причесати, наколядувати, кувати, прихопити, прихватизувати, відмити*; нерозсудливо, марно витратити гроші – *викидати, розбазарювати*. У лексико-семантичній групі дієслів на позначення фінансово-економічних процесів дієслівні лексеми об'єднано в підгрупи: а) *тексти, кувати, відкусити, розкрутитися, прокручувати, збити, причесати, обпатрати* за ознакою 'виманити хитрощами'; б) *причесати, відкусити, кувати, відітнути, збити, приватизувати* за ознакою 'швидко розбагатіти'; в) *здіамантити, причесати, прихватизувати, прихопити* за ознакою 'вкрасти'; г) *розкрутитися, наколядувати* за ознакою 'збагатитися протягом певного часу'.

2. Дієслова руху – *намалюватися, курсувати, вишивати, нарізати, злиняти, розчинитися, відскубти, перефарбуватися* і под. У межах цієї групи можна виділити тематичні підгрупи на основі спільної семи. У лексико-семантичній групі руху виділяємо підгрупи: а) ознака 'швидко' об'єднує дієслова *намалюватися, злиняти, відскубти*; б) ознака 'рухатися певний час' – *курсувати, вишивати, нарізати*; в) ознака 'пересуватися, долаючи перешкоди' – *курсувати, пхатися, повзати*.

3. Дієслова мовлення – *вичавити, побазарити, піяти, гавкати* і под.

4. Дієслова поведінки поділяємо на підгрупи:

а) дієслова на позначення ставлення до когось, до чогось – *наїжджати, обпатрати, підколоти, пресувати, обкладати, підставити, здати* та інші;

б) дієслова зі значенням 'зайняти певну посаду' – *пригрітися, посидіти, в'їхати*.

5. Дієслова вияву почуттів – *проколотися, обламатися, перебігти, відбемкати, відмучитися, пробивати, прочесати* тощо.

6. Дієслова на позначення процесу вживання їжі – *втоптати, завантажити, заправлятися, мекнути, накидатися* та інші.

7. Дієслова розумової діяльності – *присісти, накачатися, танцювати, доклягати* тощо.

Парадигматичні зв'язки можуть виникати між дієсловами, що входять до різних лексико-семантичних груп, наприклад:

- на основі семи 'нахабно': *вичавити, видавити, зарватися, угробити, гавкати, собачитися, втоптати, в'їхати, опустити, подовбати, наїхати, обкладати, підколоти, пресувати, обпатрати*;

- на основі семи 'хитрощами, обманом': *повісити, розливати, здерти, пригритися, підставити, видоїти, збити, відкусити, прихопити, викачати;*

- на основі семи 'наполегливо': *нарізати, розкрутитися, прочесати, пробивати, доклигати.* Отже, парадигматичні відношення можуть виникати між дієсловами різних груп на основі спільних ознак, і в певних контекстах ці дієслова можуть бути синонімами.

У мові з'являються нові лексико-семантичні групи дієслів. Групи конотативно маркованих дієслів активно оновлюються та поповнюються. Синонімічні ряди не мають чітко окреслених меж. Розширення синонімічних рядів сприяє збільшенню кількості назв певної дії та дозволяє поєднувати номінацію з певною суб'єктивною оцінкою. Оказіональне дієслово, що виникає в межах синонімічного ряду, може зміщувати, нейтралізувати, витіснити наявні дієслова з конотативним значенням.

Конотативні компоненти дієслів характеризуються етномаркованістю. Для кожної мови важлива й цікава національно-культурна семантика слів, яка відображає звичаї, ідеали, цінності народу, наприклад: *мерезити, вишивати* – традиційні види народного мистецтва українців. Денотативне значення дієслова *мерезити* 'робити мережку' [ВТС, с. 659], конотативне значення 'поява сивого волосся у вигляді візерунка', етномаркована сема 'повага до людини похилого віку, до жінки-матері, бабусі, майстрині': *Вісімдесят шосте літо мерезить сивиною скроні Марії Матвіївни* (ГУ, 20.05.2011, 9). Денотативне значення лексеми *вишивати* 'нашивати на тканину або шкіру візерунки нитками, бісером і т. ін.' [ВТС, с. 161], okazіонально-узуальне конотативне значення 'ідучи ритмічно, вихиляючись, людина відбитками ніг наче створює візерунок, що нагадує процес вишивання': *Хоча Могилевська й запалює нові зірки та дає їм уроки іміджу, проте й сама полюбляє „повишивати” в джинсах і без макіяжу* (УМ, 14.10.2010, 8). У реченні *Навишивали депутати у проекті закону* (УМ, 21.04.2010, 4) лексема *навишивати* набула негативного okazіонального конотативного значення 'недбало виконати роботу, припуститися помилок'. Значення дієслова *квасити* закріплене у словнику: „1. *перех.* Піддавати бродінню, окислювати що-небудь поживне. 2. *перех., перен., розм., рідко.* Робити кого-небудь в'ялим, кислим, незадоволеним. *Квасити губи* – виявляти незадоволення.” [ВТС, с. 532]. На основі семи 'робити кого-небудь в'ялим' виникло нове конотативне значення 'жорстоко побити когось до крові, так, щоб людина обм'якла і стала схожою на квашену городину': *Зате звичним у стилі ВР стало групове блокування парламентської трибуни та крісла Голови ВР. Нерідко – навіть з бійками... Правда, як „квасять” один одного – закон мовчить* (СВ, 02.09.2008, 1).

Широко функціонують дієслівні фразеологізми: узуальні (*протирали штани, заварити кашу, розрубати „гордієв вузол”, бити себе в груди, сушити голову* та інші), okazіональні (*тягнути термін* (у Верховній Раді), *спіймати хвилю, витиснути з посади, полетіли голови, пішов у одному*

пакеті, захиталося крісло, ділити портфелі тощо) та трансформовані (*підкладати їм невеличку свиню, заварити цю густу кашу, схопити за роги модельного бика, вилити за комір порцію крижаної води, кулаками махати після парламентського конфузу та інші*), у яких дієслова набувають нових конотативних значень, здебільшого з пейоративною експресивністю, іноді грубою, лайливою, вульгарною.

Важливу роль у структурі цих фразеологізмів відіграють дієслівні компоненти. Частина фразеологізмів містить дієслово-компонент, який зберігає відносно самостійні конотації, що свідчить про неповну десемантизацію дієслівних компонентів у складі фразеологізмів, та впливає на конотативність фразеологічної одиниці. Якщо в дієслівних лексемах головним може бути як денотативний, так і конотативний компоненти, то в аналізованих фразеологічних одиницях ядром є конотативний компонент.

У **висновках** підсумовано основні результати дослідження.

У сучасній українській літературній мові активно використовують дієслова з новими оцінно-конотативними значеннями, оскільки люди прагнуть одним словом передати і раціональну дію, тобто об'єктивне відображення дійсності, і емотивне ставлення мовця до дії, суб'єктивні властивості дії чи процесу. Прагматична функція конотативно забарвлених дієслів переважає номінативну, оскільки мета емоційно-оцінних дієслівних лексем – повідомити про ставлення мовця до дії.

Під конотацією розуміємо частину значення, що містить інформацію про властивості й ознаки об'єкта. Конотація відображає знання носіїв мови про властивості денотатів. Конотація – це особливий компонент на межі світосприйняття суспільства й особистості: соціум фіксує досвід за допомогою мовних знаків, а індивідум – за допомогою конотацій. Конотативний компонент семантики дієслів – важливий рівноправний компонент семантичної структури слова, який виражає суб'єктивно-модальне ставлення до дій, процесів. Конотація – це динамічне явище, що переходить від індивідуального, одиничного до соціального, виникає в мовленні, а згодом засвоюється мовною системою. Зв'язок конотації та денотації на морфологічному і лексико-семантичному рівнях підтверджує системний статус конотації. Складний взаємозв'язок лексико-семантичного і граматичних аспектів дієслова дозволяє передати емоційно-оцінне ставлення до повідомлення. Часто саме за допомогою нових оцінно-конотативних значень дієслів мовець передає суб'єктивне ставлення до об'єкта.

Оцінно-конотативне дієслово має таку семантичну структуру: денотативний компонент, конотативний і категорійно-граматичний компоненти. У мовознавстві побутує думка, що в лексичному значенні конотативного слова основним є денотативний зміст, конотація ж – це другорядна ознака. У слові денотативний компонент може бути ядром, а конотативний – периферією, і, навпаки, конотативне значення – ядро, денотативне – периферія. За умови активного використання емоційно-

оцінного дієслова конотація може переходити в переносне значення, денотацію або зникати. Між денотацією і конотацією існує тісний взаємозв'язок. Конотація може не впливати на денотат, а лише викликати певні емоції та оцінку, а може підсилювати денотат.

Конотативний макрокомпонент утворюють емотивний, оцінний, експресивний і стилістичний мікрокомпоненти. Емотивність – мовна категорія, яка емоційно відображає дійсність. Оцінність – функціональна категорія, що полягає у вираженні позитивного, негативного чи амбівалентного ставлення до об'єкта. Експресивність створює додаткові смислові відтінки, що поєднуються з основним значенням і підсилюють його. Стилiстичний компонент – частина конотації, що доповнює денотацію й відображає уявлення про використання слова та вказує на ситуацію, у якій відбувається мовлення. Конотативний макрокомпонент дієслів об'єднує у своїй структурі не лише оцінно-експресивне, емотивно-стилістичне забарвлення, а й етнографічні семи як віддзеркалення національної свідомості та духовного світу українського народу.

Критеріями ж розмежування конотативно маркованого та нейтрального дієслова є: 1) похідність конотативного значення; 2) складність семантичної структури значення конотативно забарвлених дієслів, де, крім денотативного та категоріально-граматичного компонентів, як у нейтрального дієслова, є конотативний компонент; 3) наявність синонімів серед нейтральних дієслів; 4) поліфункціональність конотативно забарвлених дієслів, оскільки вони призначені не тільки для того, щоб назвати, а й оцінити, указати на певні особливості дії.

У сучасній українській літературній мові функціонують дієслова з адгерентною, тобто контекстно зумовленою, та інгерентною (абсолютною) конотацією – власне конотативно забарвлені дієслова. Усі дієслова потенційно конотативно марковані. Конотативний потенціал дієслів реалізується в певній ситуації мовлення. У контексті конотація може виникати, підсилюватися, послаблюватися.

Конотативне значення виникає не лише тоді, коли мовці дотримуються мовних норм, а й коли порушують їх. Оказіональне конотативне дієслово порушує мовну норму, оскільки виникає на основі індивідуальних асоціацій, але з часом зникає конотативність і посилюється нормативність. Виникнення мовної експресії внаслідок порушення мовних норм призводить до взаємодії та взаємопроникнення писемної і усної форм сучасної української мови, різних стилів і норм. Мовна норма регулює індивідуальне в мовленні, щоб воно було зрозуміле всім мовцям. У мові періодичних видань відбуваються транспозиції дієслівних форм числа та роду з метою створення конотативного ефекту.

У роботі представлено результати трьох психолінгвістичних експериментів. Установлено асоціативне походження конотації. Асоціації, зумовлені семантикою дієслова, досліджено за допомогою асоціативного

експерименту. Дієслівна конотація спричинена комплексом асоціацій, які накладаються на вторинну номінацію і є основою їхньої внутрішньої форми. Визначено релевантні реакції для всіх дієслівних стимулів експерименту. Відповідно до кількості асоціативних реакцій дієслова розподілено за групами: найбільш конотативно насичені, середньо насичені, найменш конотативно насичені. Доведено, що конотації виникають частіше на основі типових асоціацій, рідше – індивідуальних. Наявність багатьох асоціацій сприяє виникненню конотації. Як засвідчують дані асоціативного експерименту, між мовцем і слухачем відбувається взаєморозуміння під час використання емоційно-оцінних дієслів у мовленні, оскільки інформанти розуміють конотативне багатство дієслів. Експерименти підтверджують, що в мові переважає дієслівна лексика пейоративного забарвлення, крім того в такий спосіб встановлено причини й механізми виникнення конотативних значень, проаналізовано внутрішні зв'язки між словами.

Закономірність виникнення семантично немотивованих конотативних значень дієслів ґрунтується на такій моделі: асоціативно-образне уявлення – оцінна інтерпретація – емотивне сприйняття – суб'єктивне нашарування – конотація. Семантично мотивовані нові конотативні значення виникають за допомогою метафоричних переосмислень: конотативне значення з'являється на основі внутрішньої форми слова.

Об'єднання дієслів у лексико-семантичні групи здійснено на основі конотативних значень. Парадигматичні відношення можливі між конотативно забарвленими дієсловами, що на рівні денотації входять у різні лексико-семантичні групи. Парадигматичні зв'язки окремих дієслів розкриваються в контексті. На основі різних конотативних ознак одне дієслово може вступати в парадигматичні відношення з кількома дієсловами як однієї лексико-семантичної групи або підгрупи, так і різних груп чи підгруп.

Конотативне значення формується під впливом національно-культурної специфіки мови. Національна культура, менталітет, світосприйняття впливають на виникнення й розуміння нових оцінно-конотативних значень дієслів.

У сучасній українській літературній мові широко функціонують дієслівні фразеологізми, у складі яких дієслова набувають нових оцінно-конотативних значень. Серед аналізованих фразеологізмів переважають трансформовані й okazіональні одиниці, ядром у таких стійких сполуках є конотативний компонент.

У **додатках** наведено результати двох асоціативних експериментів та словник нових оцінно-конотативних значень дієслів. У додатку А представлено таблицю „Результати асоціативного експерименту”, що містить усі асоціації, зазначені респондентами.

Додаток Б містить таблицю „Оцінні значення асоціатів до конотативно забарвлених дієслів”, у якій подано позитивні й негативні асоціати на дієслова-стимули.

У додатку В представлено „Словник нових оцінно-конотативних значень дієслів”. Кожна словникова стаття в ньому репрезентує конотативно забарвлене дієслово, нове оцінно-конотативне значення та ілюстрації з текстів публіцистичного стилю.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. *Стадній А. С.* До питання конотативної семантики / А. С. Стадній // Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць. – Вінниця : ВДПУ, 2003. – Вип. 6. – С. 91–94. – (Сер. „Філологія”).
2. *Стадній А. С.* Психолінгвістична концепція конотації / А. С. Стадній // Наук. зап. Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2004. – Вип. 1. – С. 84–86. – (Сер. „Мовознавство”).
3. *Стадній А. С.* Психолінгвістичні особливості конотації / А. С. Стадній // Філологічні студії : зб. наук. статей / Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця : ВДПУ, 2004. – Вип. 2. – С. 102–104.
4. *Стадній А. С.* Емоційно-оцінні дієслова позитивної та негативної семантики у мові творів М. М. Коцюбинського / А. С. Стадній // Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць. – Вінниця : ВДПУ, 2005. – Вип. 7. – С. 173–175. – (Сер. „Філологія”).
5. *Стадній А. С.* Мовні засоби підсилення експресії в газетному мовленні / А. С. Стадній // Філологічні студії : зб. наук. статей / Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця : ВДПУ, 2005. – Вип. 3. – С. 150–152.
6. *Стадній А. С.* Роль фразеологізмів у створенні експресивності публіцистичних текстів / А. С. Стадній // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – Вип. 2. – С. 167–172.
7. *Стадній А. С.* Семантична типологія конотативних дієслів / А. С. Стадній // Філологічні студії : зб. наук. статей / Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця : ВДПУ, 2006. – Вип. 4. – С. 168–170.
8. *Стадній А. С.* Особливості семантики конотативних дієслів у мові ЗМІ / А. С. Стадній // Наук. праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – Вип. 15, т. 2. – С. 199–203. – (Філологічні науки).

9. *Стадній А. С.* Взаємозв'язок конотативного і денотативного компонентів у лексичному значенні дієслів / А. С. Стадній // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Вип. 18. – С. 119–123.

10. *Стадній А. С.* Джерела мовної експресії / А. С. Стадній // Наук. зап. / Нац. ун-т „Острозька акад.” – Острог : Вид-во Нац. ун-ту „Острозька акад.”, 2009. – Вип. 11. – С. 371–376. – (Сер. „Філологічна”).

11. *Стадній А. С.* Механізми виникнення конотативних значень дієслів / А. С. Стадній // Наук. зап. / Нац. ун-т „Острозька акад.” – Острог : Вид-во Нац. ун-ту „Острозька акад.”, 2010. – Вип. 14. – С. 207–211. – (Серія „Філологічна”).

12. *Стадній А. С.* Психолінгвістичний аспект емоційно-оцінної лексики / А. С. Стадній // Вісн. Дніпропетровського ун-ту. – Д. : Вид-во Дніпропетровського нац. ун-ту, 2010. – Вип. 16, № 11, т. 18. – С. 321–325. – (Сер. „Мовознавство”).

13. *Стадній А. С.* Оцінка як компонент семантичної структури конотативного дієслова / А. С. Стадній // Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського : зб. наук. пр. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 13. – С. 119–123. – (Сер. „Філологія”).

АНОТАЦІЇ

Стадній А. С. Нові оцінно-конотативні значення дієслів у сучасній українській мові (на матеріалі ЗМІ). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2011.

Дослідження присвячено актуальній проблемі семасіології – новим оцінно-конотативним значенням дієслів у сучасній українській літературній мові, які функціонують у текстах засобів масової інформації. У роботі з'ясовано структуру конотативно забарвленого дієслова, розглянуто закономірності виникнення та функціонування дієслівної конотації. Завдяки асоціативним експериментам встановлено оцінний потенціал конотативно маркованих дієслів. Проаналізовано причини функціонування конотативно маркованих дієслів у мові мас-медіа. На основі парадигматичних відношень виділено й схарактеризовано лексико-семантичні групи конотативно маркованих дієслів. У дослідженні доведено, що конотативне значення – це важливий компонент семантичної структури дієслова, який виражає суб'єктивно-модальне ставлення до об'єктів, дій, процесів. Визначено, що нове оцінно-конотативне значення дієслова – це вторинне, похідне значення, яке виникає в мовленні, а засвоюється мовною системою.

Ключові слова: конотація, нові оцінно-конотативні значення дієслів, асоціації, денотативний і конотативний макрокомпоненти, семантична структура слова, okazionalne конотативне значення, uzualne конотативне значення.

Stadniy A. S. New value-konotatyv means of verbs in modern Ukrainian language (based on media). – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of the Candidate of Philological sciences by the specialty 10.02.01 – Ukrainian language. – National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov, Kyiv, 2011.

Research is dedicated to the current problem of semasiology – new value-konotatyv means of verbs in modern Ukrainian literary language. The structure of konotatyv colored verb is founded in the research, the regularities of appearing and functioning of verbal connotations are shown. Due to the associative experiment the evaluation capacity of konotatyv marked verbs is established. The reasons of functioning of konotatyv marked verbs in the language media are analyzed. On a basis of paradigmatic connections highlighted and characterized the lexical-semantic groups of konotatyv marked verbs. It is proved in the research that the value konotatyv verbs – is an important component of the semantic structure of the verb that expresses subjective modal treatment of objects, actions and processes. Determined that the new appraised value-konotatyv mean of verb – is secondary, derivative value, which occurs in speech language and assimilated by the system.

Key words: connotation, the new value-konotatyv means of verbs, associations, denotative and konotatyv macrocomponents, semantic structure of the word, occasional konotatyv value, uzual konotatyv mean.

Стадний А. С. Новые оценочно-коннотативные значения глаголов в современном украинском языке (на материале СМИ). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2011.

Исследование посвящено актуальной проблеме семасиологии – новым оценочно-коннотативным значениям глаголов в современном украинском литературном языке. Определены критерии разграничения коннотативно маркированного и нейтрального глагола. Выяснена структура коннотативно окрашенного глагола. В работе доказано, что структура глаголов с новым оценочно-коннотативным значением сложнее, чем структура нейтральных глаголов, и в ней можно выделить денотативный компонент, коннотативный и категориально-грамматический компоненты, между которыми существует тесная взаимосвязь. Установлено, что в семантике коннотативно маркированного глагола денотативный компонент может быть ядром, а коннотативный – периферией, и, на оборот, доминировать может коннотация. Доказано, что глагол с одним денотативным значением может

иметь несколько коннотативных значений. Коннотация – многокомпонентное целое, элементами которого являются эмотивный, оценочный, экспрессивный и стилистический макрокомпоненты.

Рассмотрены закономерности возникновения и функционирования глагольной коннотации. Глагольная немотивированная коннотация вызвана комплексом ассоциаций, семантически мотивированные новые коннотативные значения возникают при помощи метафорических переосмыслений. Установлен оценочный потенциал коннотативно маркированных глаголов. В современном украинском языке доминируют глаголы с коннотативным значением негативной модальности. Проанализированы причины функционирования коннотативно маркированных глаголов в языке СМИ. Выделены и охарактеризованы лексико-семантические группы коннотативно маркированных глаголов. Доказано, что коннотативные значения глаголов – это важный компонент семантической структуры глагола, выражающий субъективно-модальное отношение к объектам, действиям, процессам. Определено, что новое оценочно-коннотативное значение глагола – это вторичное, производное значение, которое возникает в речи, а усваивается языковой системой.

Объединение глаголов в лексико-семантические группы осуществлено на основе коннотативных значений. Парадигматические отношения возможны между коннотативно окрашенными глаголами, которые на уровне денотации принадлежат разным лексико-семантическим группам. Доказано, что коннотативные значения формируются под влиянием национально-культурной специфики языка.

Исследованы глагольные фразеологические единицы, определено, что в структуре фразеологической единицы доминирует коннотативное значение.

Ключевые слова: коннотация, новые оценочно-коннотативные значения глаголов, ассоциации, денотативный и коннотативный макрокомпоненты, семантическая структура слова, окказиональные коннотативные значения, узуальные коннотативные значения.